

Două documente false din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (Țara Românească)

FILOFTEIA RINZIS

Cercetarea istorică și editarea de documente feudale au fost urmate și de depistarea sau analizarea a numeroase acte false de „cancelarie domnească”, interesul manifestat de specialiști pentru această categorie de documente fiind pe deplin explicabil.

Problemele legate de actele particulare false, de implicațiile juridice ale acestora în epocă au stat mai puțin în atenția cercetătorilor istoriei medievale românești.

Dintre actele particulare false din Țara Românească, aducem în discuție două documente, unul din 1635 noiembrie 9¹, iar celălalt din 1637 ianuarie 13².

Personajul de al cărui nume se leagă discuția purtată pe marginea celor două documente false este Vasilie spătar. Pentru a înțelege scopul și împrejurările falsificării celor două documente este necesar să facem unele precizări de ordin genealogic și să urmărim evoluția proprietății familiei spătarului Vasilie.

Vasilie spătar³ era fiul vistiernicului Mușat din Pietroșani și al Zamferei⁴. A fost căsătorit mai întâi cu Maria⁵, fiica lui Ivașco Băleanu mare vornic, de la care a avut trei fiice, Neacșa, Ioana și Vilaia⁶. Și-a părăsit prima soție și fetele pentru ca în jurul datei de 12 august 1630 să-l găsim deja recăsătorit cu Ancuța⁷, de la care a avut un fiu, Hrizea, viitor paharnic⁸. Un document din 1656 amintește pe un alt fiu al acestuia, Dumitrașco, tot paharnic⁹. Acest fiu risipitor, pe care vistiernicul Mușat l-a izgonit din casă, va reuși la falsificarea unor documente pentru a intra în posesia averii părintești, bunuri pe care de altfel le va înstrăina în scurtă vreme.

Mușat, tatăl lui Vasilie spătar, era fiul lui Fiera logofăt din Bărbulești¹⁰ și frate cu Papa mare logofăt Greceanu¹¹, care, deși a deținut și mari dregătorii — mare sluger și mare stolnic —, era cunoscut în epocă ca „Mușat vistiernicul din Pietroșani”, iar el însuși s-a intitulat al doilea vistiernic în diata sa din

¹ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, LX/9, orig.

² Ibidem, XLVI/12, orig.

³ Ibidem, XLVI/1 orig. 1629 iunie 28.

⁴ Ibidem, LX/10, XLVI/22, orig.

⁵ Ibidem, LXIII/10, XLVI/6, orig.

⁶ Ibidem, LXI/9, LX/15, LXII/12, orig.

⁷ Ibidem, XLVI/3, orig. În urma cercetărilor noastre am constatat că Ancuța este nora lui Mușat vistier și nu fiica acestuia, așa cum afirmă istoricul N. Stoicescu în *Dictionarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, București, 1974, p. 214 (M-rea Cîmpulung, VIII/26).

⁸ Ibidem, XLVI/22, orig.

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Catalogul Țării Românești* (de aici înalță *Catalog*, II, I, IV, V), vol. II, 1601—1620, București, 1974, p. 270.

¹¹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11, orig.

24 aprilie 1632¹². A avut două soții: Zamfira¹³ și Despina¹⁴. Din prima căsătorie l-a avut, după cum am precizat, pe Vasilie spătar, iar din a doua căsătorie pe Voica (Voichița)¹⁵. Documentele emise ulterior morții lui Mușat vistier amintesc de o altă fiică a acestuia, Ilinca¹⁶.

Vistiernicul Mușat este adesea înfilit ca beneficiar al unor însemnate tranzacții de vânzare-cumpărare, lucru ce subliniază preocupările acestui personaj pentru sporirea averii sale. În anul 1619¹⁷ el cumpără un codru de ocină în hotarul Stăneștilor, în 1624¹⁸ cumpără de la mănăstirea Sf. Nicolae de lângă Craiova satul Mușetești, județul Argeș, iar în 1629¹⁹ face schimb de sate cu Mihai clucerul, dându-i acestuia Negoeștii cu tot hotarul, runânii, viile, casele boierești și 100 de galbeni, primind în schimb o parte din satul Izvorani, case rumâni, cu vinăriciul din deal și cu yaduri de moară.

Satul Izvorani din județul Mușcel a devenit reședința familiei, centrul domeniului feudal. Aici au fost ridicate case boierești și o biserică de piatră și tot aici au fost cumpărate rînd pe rînd delnițele lui Noroceza²⁰, a lui Balotă²¹, a Oancei Brăgeșcul²², cu vinăriciul, delnița Boriceanului²³ și a Dumitrului, fiul Micului²⁴. Mușat vistier mai stăpînea la Izvorani morile din apa Argeșului²⁵ și vîi în dealul Piteștilor²⁶.

În posesia lui Mușat vistier se aflau, de asemenea, ocine, runâni și vîi din satul Ștefănești²⁷, județul Argeș, unde el a ridicat o biserică²⁸, în satul Nucșoara²⁹, județul Mușcel, morile de la Ciorani³⁰, din apa Ialomîței. Iar satele Pietroșani din județul Mușcel, Negoești și Rojiștea, viile din dealul Humei, un număr important de țigani, avere evaluată la circa 1600 de galbeni, au intrat în posesia familiei ca zeștre a Zamfirei³¹, prima soție a lui Mușat vistier.

După cum am văzut, o mare parte a posesiunilor lui Mușat vistier erau concentrate în zona Izvoranilor, dar cu toate acestea, atît vistiernicul Mușat, cît și contemporanii lui au asociat numelui dregătorului denumirea satului Pietroșani și nu pe cea a Izvoranilor. Explicația poate fi faptul că delnițele de la Iz-

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/22, orig. Zamfira este prima soție a lui Mușat și mama lui Vasilie spătar. N. Stoicescu a menționat-o ca fiind a doua, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 215.

¹⁴ Ibidem, VIII/22, LXI/175, orig.

¹⁵ Ibidem, XLVI/1, orig. (Voica era căsătorită cu Cînda postelnic din Balo-tești. Ibidem, XLVI/10, orig.).

¹⁶ Ibidem, XLVI/22, 35, 36, 37, orig. (Ilinca era căsătorită cu Badea paharnic și a avut trei fii: Stroe, Socol logofăt și Radu căpitan; vezi și N. Stoicescu *op. cit.*, p. 214).

¹⁷ *Catalog*, vol. II, p. 517.

¹⁸ *Ibidem*, vol. III, 1621—1632, București, 1977, p. 171.

¹⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 497.

²⁰ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/3, orig.

²¹ Ibidem, XLVI/5, orig.

²² *Catalog*, vol. IV, 1633—1639, București, 1981, p. 30.

²³ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/2, orig.

²⁴ Ibidem, colecția Documente istorice DXCIV/11.

²⁵ Ibidem, XLVI/6, orig.

²⁶ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/32, 33, orig.

²⁷ *Catalog*, vol. IV, p. 351.

²⁸ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 213.

²⁹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeșului, III/11, orig.

³⁰ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, LXI/6, orig.

³¹ Ibidem, LXI/175, orig. Unele dintre proprietățile amintite sînt vindute de Vasilie spătar sau întărite unor urmași ai acestuia, documentele precizînd că au fost ale lui Mușat vistier.

vorani au intrat mai tirziu (1629) în posesia lui Mușat, el fiind deja cunoscut ca Mușat din Pietroșani încă din anul 1613, dată la care presupunem că era căsătorit cu Zamfira, care-i adusese ca zestre acest sat.

În continuare, în atenția noastră va sta problema succesiunii bunurilor și datorilor lui Mușat vistier. Aceasta a fost deschisă de diata din 24 aprilie 1632³² a lui Mușat al doilea vistier, care, simțindu-și sfârșitul aproape și dorind să fie îngropat la mănăstirea Argeșului, dăruiește acesteia părțile sale de moșie din satele Mușetești și Nucșoara cu rumâni, cu mori și cu tot venitul, dându-i și toate zapisele și cărțile moșiei. Ispavnicii pentru acest lucru sînt fratele său, Papa mare logofăt, soția sa, Despina, și fiul său, Vasilie spătar.

Diata lui Mușat vistier nu cuprinde și alte indicații privind împărțirea celorlalte bunuri între membrii familiei sale, practic familia urmînd să se înțeleagă asupra modului de partajare a celei mai mari părți din averea și datoriile vistiernicului Mușat.

Din analiza unor acte emise în această epocă rezultă că, încă din timpul vieții sale, vistiernicul Mușat a împărțit unele ocini și delnițe între membrii familiei sale. Astfel, Voica³³ a fost înzestrată cu pămînt la Izvorani, probabil la căsătoria cu Cînda postelnic. Oricum ea nu este prezentă în procesele de proprietate ce se vor purta pentru averea lui Mușat; Vasilie spătar și soția lui Ancuța au fost înzestrați cu ocină în satul Stănești încă din 1630³⁴, iar Ilinca, potrivit informațiilor unui document din 1666³⁵, ar fi fost și ea înzestrată cu unele delnițe la Izvorani.

După moartea lui Mușat vistier survenită în intervalul 24 aprilie 1632 — data diatei lui — și 24 iulie 1632³⁶, dată la care Voichița se intitula „fata răposatului Mușat vistier“, probabil că lucrurile s-au petrecut așa cum le relatează Vasilie spătar în actul său fals din 1637 (1640) ianuarie 13³⁷ și hrisovul lui Șerban Cantăcuzino din 1680 februarie 18³⁸. Adică, boierii participanți la îngropăciunea lui Mușat, Popa logofăt, Costandin mare postelnic, Rădu fost mare logofăt și Stroe mare logofăt — de fapt menționați ca martori la diata din 1632, s-au întors la Izvorani, unde au așezat lucrurile împărțind moșiile, rumânii și țiganii, precum și datoriile vistiernicului Mușat în trei părți — două părți ar fi revenit Despinei și Ilincăi, iar o parte lui Vasilie spătar.

Acest mod de împărțire a bunurilor lui Mușat ne pare verosimil și în concordanță cu obiceiul juridic al acelor vremuri. Faptul poate fi probat de un act din 1632 septembrie 29³⁹ (deci după moartea lui Mușat) prin care Despina vistiereasa, Voichița, fata lui Mușat, și Ancuța, soția lui Vasilie spătar, vînd lui Barbul postelnic și popii Șerban din Ștefănești o delniță din Izvorani, partea lui Norocca vornicul. Dar, așa cum o demonstrează documentele cercetate se pare că această înțelegere nu a fost respectată, Vasilie spătar, spirit risipitor și aventurier, folosindu-se probabil de drepturile sale de prim născut al lui Mușat și, sub motivația nevoii de a plăti datoriile lăsate de tatăl său, a vîndut în anii imediat următori decedului părintelui său aproape toată averea acestuia, lăsîndu-și urmașii săraci și dînd naștere la îndelungate procese de proprietate.

³² Ibidem, fond Episcopia Argeșului, III/11, orig.

³³ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/2, orig.; delnița Boriceanului vîndută de Voica lui Stafie (1632 iulie 24).

³⁴ Ibidem, VIII/26, orig.

³⁵ Ibidem, LXI/38, orig.

³⁶ Ibidem, XLVI/2, orig.

³⁷ Ibidem, XLVI/12, fals.

³⁸ Ibidem, XLVI/37, orig.

³⁹ Ibidem, XLVI/3, orig.

Împrejurările și motivele recurgerii la falsificarea celor două documente — 1635 noiembrie 9⁴⁰ și 1637 (1640) ianuarie 13⁴¹ — se concentrează în jurul a două evenimente : cel dintâi fiind părăsirea de către Vasilie spătar a primei soții, Maria, și a fiicelor lor — Neacșa, Ioana și Vilaia — și risipirea zestrei acestora, iar al doilea fiind strâns legat de vânzarea de către Vasilie spătar a bunurilor din satul Izvorani și izbucnirea conflictului dintre acesta și ceilalți moștenitori ai vistiernicului Mușat.

Ca urmare a părăsirii Mariei de către Vasilie spătar, fapt petrecut înaintea datei de 12 august 1630⁴² (dată la care Vasilie spătar era deja căsătorit cu Ancuța), Ivașco mare vornic, tatăl Mariei, și Mușat vistiernic se tocnesc în fața lui Leon Vodă ca Vasilie spătar să înapoieze Mariei zestrea, iar bunurile agonisite de cei doi soți în timpul căsătoriei să fie împărțite în două — o parte să revină jupinsei Maria și o alta să rămână „cocoanelor” și acestea să rămână în seama lui Vasilie spătar. În realitate, Vasilie spătar nu s-a supus acestei hotărâri domnești și va vinde moșii provenind atât din partea tatălui său, cât și din partea Mariei și Zamferei — avere ce se cuvenea a o împărți cu fetele lui — fapt pentru care Maria l-a chemat de nenumărate ori la judecată în divanul domnesc.

În cadrul conflictului dintre Vasilie spătar și Maria, Matei Basarab voievod va judeca și hotărî în mai multe rânduri. Deosebit de semnificative pentru atitudinea viitoare a lui Vasilie spătar sînt două acte domnești. Primul, din 163(5) ianuarie 10⁴³, prin care domnul întărește Mariei și cocoanelor ei Neacșa, Ioana și Vilaia, toate bucatele lui Vasilie spătar, sate, moșii, vii și țigani, și precizează că, în vremea lui Leon Vodă, Vasilie spătar, „umblînd cu milă și la unii și la alții”, a lăsat-o pe Maria, cheltuindu-i toată zestrea și i-a făcut și o carte a lui Leon Vodă și alta a vlădicilor, episcopilor și boierilor „cu înșelăciune”, zicînd că s-au despărțit de bună voie. În timpul lui Matei Basarab reluîndu-se judecata, Vasilie spătar a rămas de lege și de judecată „ca un om rău și năpăstuitor” ajungîndu-l pravila și divanul „să i se taie și capul”. Cel de al doilea act este tot o carte a lui Matei Basarab dată la 5 septembrie 1635⁴⁴ prin care i se întărește lui Vasilie spătar moșiile tatălui său, vii, țigani, rumâni și alte bucate, întrucît domnul a hotărît ca acesta să împartă cu Maria numai moșiile nevîndute, rămase dinspre mama acestuia, Zamfira ; iar ce s-a vîndut să fie vîndute „și această carte să calce toate cărțile căci i-a judecat domnul de cîteva ori”.

Aceste două cărți domnești, la care se adaugă faptul că domnul împuternicea la 8 septembrie 1635⁴⁵ pe Maria cu fiicele ei să caute bucatele lui Vasilie spătar vîndute, îl determină pe risipitorul urmaș al vistiernicului Mușat să recurgă la primul document fals, care ar fi trebuit să-i dea dreptul de a vinde bunurile agonisite de înaintașii săi, dar și pe cele provenite din zestrea Mariei.

Actul fals datat 9 noiembrie 1635 este o adevărită cădere în păcat către Vasilie spătar a boierilor Dumitrașco fost mare vistiernic, Mihai mare spătar, Para paharnic, Barbul paharnic, Gheorghie vistiernic și Calotă clucer, luați cu răvașe domnești înaintea

⁴⁰ Ibidem, LX/9, fals.

⁴¹ Ibidem, XLVI/12 fals.

⁴² Ibidem, VIII/26, orig.

⁴³ Ibidem, LXIII/10, orig. Pentru acest proces vezi și Valentin Al. Georgescu, *Les attributions judiciaires des assemblées d'états en Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 5, 1966, p. 99 și Valentin Al. Georgescu, *Petre Strihan, Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611—1831), Partea I. Organizarea judecătorească*, vol. I (1611—1740), Edit. Acad. R. S. România, București, 1979, p. 99.

⁴⁴ Ibidem, XLVI/9, orig.

⁴⁵ Ibidem, LXI/8, orig. Un alt document domnesc din 8 iulie 1635, ibidem LXI/6, orig. prin care Matei vv. întărea lui Ivașco mare vornic morile de la Ciorani din apa Ialomiței, întrucît domnul a hotărît să împartă bunurile lui Vasilie spătar în cinci părți, dar acesta „nu s-a tocmisit și a fugit”.

lui Matei Basarab Voievod de Ivașco mare vornic și fiica sa, Maria, fostă jupl-neasă a lui Vasilie spătar, și cu cocoanele ei, de mama sa „Despina“ cu fiica sa „Elenca“, ca să-i judece pentru moșiile și datoriile lui Mușat vistier. Documentul, precizând că domnul a hotărât că cine va vrea să țină moșiile, țiganii, viile și morile lui Mușat vistier, acela să-i plătească și datoriile, iar apoi Ivașco mare vornic, cu fiica sa Maria și cu Despina „văzînd că-i ajunge legea“ s-au lepădat în divan înaintea domnului de moșiile și datoriile lui Mușat vistier, rămînînd ca Vasilie spătar să țină toate moșiile, țiganii, viile și morile tatălui său și să-i plătească toate datoriile.

Sigur că acest document nu a fost crezut și luat în considerare, așa cum spera Vasilie spătar, dovadă fiind faptul că Matei Basarab a hotărât de mai multe ori în acest proces — continuat și după apariția actului fals din 1635 — în favoarea Mariei și fiicelor ei. Astfel, la 25 aprilie 1636⁴⁶ Matei Basarab întărește din nou Mariei și fiicelor ei bunurile lui Vasilie spătar moștenite de la mama lui, Zamfira, și ale lui de cumpărătoare. Întrucît Vasilie spătar nu se supune judecății domneștii și continuă să vîndă moșii și țigani, Matei Basarab întărește definitiv, prin cartea sa din 3 martie 1640⁴⁷, Mariei și fiicelor ei bunurile provenite din zestrea Zamfirei, precizînd de data aceasta numele satelor, rumânilor și țiganilor ce li se cuveneau. Astfel, li se întăreau jumătate din casă, jumătate din satul Pietroșani cu rumâni și jumătate din casă, jumătate din satul Negoști cu jumătate din rumâni și din vie, o parte din Rojiștea cu rumâni și țigani. În document este rezumat istoricul acestui proces declanșat în vremea lui Leon voievod și se menționează că Vasilie spătar „s-a luptat risipind, vinzînd și bînd prin circume aceste moșteniri, ca un om fără minte“. Domnul hotărâște că acestuia i se cuveneau numai moșiile din partea tatălui său și îi ia spătarului „toate cărțile lui făcute mîncinoase“ și-l obligă să întoarcă banii luați din vînzarea, cîrștii mamei lui.

Cel de al doilea document fals, emis pentru anul 1637 ianuarie 13, datat de colectivul de autori ai *Catalogului documentelor Țării Românești*, vol. V⁴⁸ cu data 1640 ianuarie 13 și considerat de asemenea ca fiind fals, a fost generat, după cum am precizat, de moștenirea bunurilor de la Izvorani.

La scurtă vreme de la moartea lui Mușat vistier membrii familiei acestuia și mai ales Vasilie spătar au început să vîndă rînd pe rînd ocinele și rumâni de la Izvorani. Dintre cele mai însemnate vînzări sînt cele făcute către Constandin al doilea postelnic⁴⁹, viitorul domn al Țării Românești, și Andrei Rudeanu⁵⁰ sluger.

Pentru a obține și legaliza dreptul de vînzare a moștenirii părintești, spătarul Vasilie realizează, de data aceasta cu mai mult meșteșug, un zapis prin care „Despina“ cu fiica ei Ilinca renunță la moștenirea și datoriile lui Mușat vistier în favoarea spătarului. Actul relatează tocmeala făcută de Papa mare logofăt, care ar fi împărțit averea și datoriile lui Mușat vistier în trei părți — două revenind Despinei și Ilincăi și una lui Vasilie spătar, dar acestea fiind „niște femei sărace“ și neputînd plăti datoriile ce le reveneau de pe urma lui Mușat

⁴⁶ Ibidem, LX/10, orig.

⁴⁷ Ibidem, colecția Documente istorice, MDCXXIX/3, orig. Actul din 3 martie 1640 este urmat de alte două — o poruncă către boierii care urmau să cerceteze moșiile vîndute de Vasilie spătar, țiganii luați de Voica și bucatele luate de Maria din averea lui Mușat vistier — 1640 aprilie 15, Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, LXI/10, și o listă cuprinzînd moșiile și țiganii vînduți de Vasilie spătar din zestrea mamei sale, Zamfira (1640 aprilie 15), Ibidem, LXI/175, orig.

⁴⁹ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, XCIX/9, orig.; colecția Documente istorice, XLIII/25, orig.

⁵⁰ Ibidem, fond m-rea Cîmpulung, XLVI/13, orig.

vistier s-au lepădat „în trei-patru rînduri“ în fața lui Matei Basarab de toate moșiile, casele, țiganii, viile și datoriile lui Mușat vistier, lăsîndu-l pe Vasilie spătar să țină el toate moșiile și să plătească el toate datoriile tatălui său și dîndu-i și toate cărțile de proprietate.

Se pare că pe baza acestui zapis Vasilie spătar a vîndut lui Andrei Rudeanu bunurile ce mai rămăseseră nefînstrăinate la Izvorani — casele boierești, cu rumânii Neacșul și Ioachim cu feciorii lui, două delnițe cu vinăriciul din deal, o roată de moară din iaz și biserica din șezutul satului. Moartea lui Andrei Rudeanu petrecută la puțină vreme de la cumpărarea bunurilor de la Izvorani l-a determinat pe fiul acestuia, Dumitrașco Rudeanu, și pe unchiul acestuia să vîndă, la 8 februarie 1639⁵¹, satul domnului Matei Basarab. Documentele emise ulterior domniei lui Matei Basarab precizează că cele cumpărate de domn în 1639 au fost dăruite de acesta mănăstirii Cîmpulung.

Prin această mare și ultimă vînzare de bunuri, Vasilie spătar a lipsit-o pe sora sa Ilinca și pe feciorii ei de o bună parte din moștenirea părintească, lucru ce va deschide șirul unui lung proces de proprietate purtat de Ilinca și fiii ei cu Hrizea și Dumitrașcu, feciorii lui Vasilie spătar, și cu mănăstirea Cîmpulung.

Ilinca a fost nevoită să accepte această pierdere, evaluată la 400 de galbeni⁵², mulți ani de zile, intrucît în vremea lui Matei Basarab cumpărătorul și donatorul Izvoranilor nu ar fi avut sorți de izbîndă într-un proces cu Hrizea paharnic și cu mănăstirea Cîmpulung. Momentul prielnic i s-a părut începutul domniei lui Constantin Șerban Basarab, numai că noul voievod și el cumpărător al unor părți din Izvorani — (cumpărase 4 răzoare de vie din dealul Humei cu 1/2 delniță din Izvorani și vinăriciul din deal cu 250 unghi gata)⁵³ a dat crezare zapisului de lepădat meșterit de Vasilie spătar.

Astfel, prin cartea domnească din 16 iulie 1654⁵⁴ Constantin Șerban Basarab voievod, în cadrul procesului dintre Ilinca și Hrizea paharnic, împuternicește pe acesta din urmă să răscumpere Izvoranii, dacă cumpărătorii îi vor vinde, întărindu-i totodată satul Pietroșani și alte moșii și țiganii de la bunicii săi, Mușat vistier și Zamfira. Documentul rezumă conținutul actului fals din 1637 (1640) ianuarie 13, precizînd că Ilinca a fost înzestrată cu o parte din Izvorani încă de cînd trăia Mușat vistier, că zestrea ei a rămas în proprietatea Despinei și că Vasilie spătar a fost „izbrănit“ din casa părintească, iar după moartea tatălui său, „văzînd atîtea datorii“ a fost nevoit să vîndă Izvoranii și alte moșii și țigani, în urma lui rămînînd să plătească datorii și fiul său, Hrizea paharnic.

Dreptul de proprietate asupra Izvoranilor este disputat și în timpul lui Șerban Cantacuzino voievod. Actul încheiat la 18 februarie 1680⁵⁵ pe baza răvașelor domnești și a cărții celor 10 boieri jurători ai Ilincăi cu fiii ei, Stroe, Socol logofăt și Radu căpitan, și ai egumenului mănăstirii Cîmpulung, Vasilie, dă cîștig de cauză călugărilor. Acest act rezumă întreaga evoluție a cazului și menționează că în vremea Ducăi Vodă, fiind cursul anilor 7186 (1677—1678), Ilinca cu feciorii ei s-au judecat cu călugării de la mănăstirea Cîmpulung, iar aceștia negăsind zapisul „de lepădat“ al Despinei și Ilincăi, domnul a hotărît să țină Ilinca

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, XCIX/9, orig.; colecția Documente istorice, XLIII/25, orig.

⁵⁴ Ibidem, XLVI/22, orig.

⁵⁵ Ibidem, XLVI/37, orig.

cu feciorii ei bunurile de la Izvorani⁵⁶. Astfel, după scurgerea a 40 de ani satul Izvorani este redobândit pentru scurtă vreme de proprietari, urmașii lui Mușat vistier.

Mergînd pe firul evenimentelor, hrisovul din 1680 februarie 18 povestește cum s-au pîrît din nou în divan egumenul Vasilie de la Cîmpulung cu Ilinca și feciorii ei pentru satul Izvorani, dar domnul nu i-a putut judeca întrucît călugării n-au avut zapisul la mîna lor, iar domnul era „mergător la oaste”. După ce Șerban Cantacuzino s-a întors de la oaste și călugării, mergînd pe urma zapisului, l-au găsit, s-a putut relua judecata acestei probleme. Atît în cartea de judecată a celor 12 boieri, cît și în actul domnesc se menționează faptul că Ilinca a negat existența zapisului din 1637 (1640) ianuarie 13, spunînd că „nu este bun și adevărat și nici nu știe să-l fi făcut mamă-sa Despina, ci este făcut acel zapis cu alte meșteșuguri”.

Cu toate acestea cei 12 boieri jurători care au „citit și înțeles” bine acest zapis n-au putut jura „să-l calce și să-l strice”, ci au jurat că este „bun și adevărat” și că Despina și Ilinca au renunțat la toate moșiile și datoriile lui Mușat vistier în favoarea lui Vasilie spătar.

Astfel, acest zapis realizat cu atîta migală a trecut drept original în epocă, înșelînd ochii lui Șerban Cantacuzino voievod și ai boierilor divanului, care au hotărît ca bunurile de la Izvorani să rămînă în proprietatea mănăstirii Cîmpulung, ce era imputernicită să ia de la Ilinca și feciorii ei „toate cărțile lor de rămas”.

Revenind la cele două acte false să analizăm asemănările și deosebirile dintre acestea și apoi argumentele rezultate din critica externă a documentelor.

Ambele documente se înscriu prin conținut în aceeași arie de probleme — averea și datoriile lui Mușat al doilea vistier — și cuprind în esență aceeași concluzie, faptul că Vasilie spătar a devenit unicul moștenitor al bunurilor tatălui și mamei sale.

Personajele care renunță, de bunăvoie, la averea și datoriile lui Mușat vistier sînt diferite și ca număr și ca persoană — în primul document acestea sînt patru: Ivașco mare vornic, Maria, fiica acestuia, Despina și Ilinca, iar în cel din 1637 (1640) sînt numai două, Despina și Ilinca, însă prezența lor diferențiată în documente se încadrează perfect unui anume moment din evoluția acestui conflict de familie. Deosebiri se constată și în cazul categoriilor de bunuri la care persoanele amintite renunță — mori, țigani, vii și moși — în primul act fals, pentru ca în cel de al doilea act fals să fie menționate și „casele”, care, presupunem noi, nu sînt altele decît casele boierești de la Izvorani.

Considerăm că cele două acte false au fost apreciate în mod diferit de contemporani — primul pare a nu fi fost suficient de convingător, aflîndu-se poate printre cărțile „făcute mincinoase” ale lui Vasilie spătar și luate de Matei Basarab în 1640 și apoi de-ar fi fost crezut în epocă, spătarul Vasilie n-ar mai fi avut nevoie să-și facă un alt act care a reușit să treacă drept autentic.

Documentul fals din 13 ianuarie 1637 (1640) ocupă un loc deosebit în evoluția procesului cu Despina și fiii ei, el avînd rostul de a motiva șirul de vînzări făcute de Vasilie pînă la 13 ianuarie 1637, dar mai ales pe acelea făcute ulterior acestei date — vînzarea caselor boierești din Izvorani, a morilor, a delnițelor din

⁵⁶ Informația este confirmată de două acte originale: al Ducăi Vodă din 1678 aprilie 18 (Ibidem, XLVI/32 orig), prin care porunca lui Tudoran mare clucer să caute viile de la Izvorani aflate la acea dată pe seama fiilor Ilincăi, și scrisoarea lui Tudoran fost mare clucer — 1678 mai 9 (Ibidem, XLVI/33, orig) de împărțire a viilor și vaselor de la Izvorani, cele vechi revenind nepoților lui Mușat, iar cele noi plantate de călugări revenind acestora.

Izvorani, cu vinăriciul, a unei roți de moară și a bisericii din sat a lui Andrei Rudeanul slugerul⁵⁷.

Logic, fără actul fals din 1637 (1640) Vasilie spătar nu ar fi putut vinde bunurile de la Izvorani și, să presupunem totuși că actul nu era confecționat la acea dată, dar în momentul vânzării acestor bunuri către Matei Basarab voievod sau cel mai târziu la data la care domnul le-a dăruit mănăstirii Cîmpulung era necesar ca acest document să existe, întrucît domnul ar fi putut să ceară actul pe baza căruia Vasilie spătar avea dreptul să vîndă Izvoranii. Mai mult, credem că domnul era direct interesat ca dania făcută mănăstirii să nu fie disputată sau contestată.

Sigur este faptul că acest document realizat cu mare artă a înșelat ochii mai multor domni și boieri jurători, devenind în cursul proceselor de proprietate purtate în acea vreme piesă hotărîtoare în stabilirea proprietarilor bunurilor de la Izvorani. Documentul a fost văzut de Constantin Șerban Basarab, în timpul lui Duca voievod călugării Cîmpulungului l-au făcut pierdut și a reapărut în vremea lui Șerban Cantacuzino, care, după cum am văzut, a hotărît în favoarea mănăstirii.

Dorim să precizăm faptul că atât vânzarea Izvoranilor, cît și confecționarea actului din 13 ianuarie 1637 (1640) nu s-au putut realiza decît după moartea Despinei. Numai moartea acesteia i-a putut permite spătarului Vasilie să vîndă casele boierești de la Izvorani, locuință în care, probabil, Despina a continuat să trăiască după moartea lui Mușat vistier, și să recurgă la falsificarea sigiliului și a semnăturii mamei sale vitrege.

După cum am arătat, falsul din 1637 (1640) justifică în special vânzările bunurilor de la Izvorani. Ilinca și fiii ei nu au contestat vânzările făcute de Vasilie spătar între anii 1633—1637, ci pe acelea de după această perioadă. Putem presupune că pentru averea vîndută pînă în 1635 să fi existat totuși o înțelegere între membrii acestei familii, dar pentru bunurile de la Izvorani rămase în urma morții Despinei aceasta nu a existat în mod sigur. Moartea Despinei ar fi trebuit să fie urmată de partajarea averii de la Izvorani între Ilinca și fiii ei și Vasilie spătar cu fiii lui, dar spătarul Vasilie a reușit să-și însușească aceste bunuri pentru ca apoi să le vîndă lui Andrei Rudeanul sluger.

Trecînd la critica externă a documentului din 9 noiembrie 1635, precizăm că acesta este difolio (29 × 28 cm), are filigran, este scris pe 20 de rînduri, nu este validat cu sigilii, ci cu cinci amprente digitale însoțite de așa-zisele semnături ale emitenților acestei adevăriri. Analizînd actul sub aspectul grafic se constată că scriitorul a realizat nu numai textul documentului, ci și cel puțin trei semnături: a lui Dumitrașco fost mare vistier, a lui Mihai mare spătar (Coțofeanul) și a lui Barbu paharnic⁵⁸. În acest sens, se poate compara grafia numelor celor trei boieri din formula de început a actului cu cea a semnăturilor acestora pe care noi le considerăm false (Fig. 1). Falsificate⁵⁹ sînt de asemenea semnăturile lui

⁵⁷ Considerăm că vânzarea bunurilor de la Izvorani s-a făcut înainte de 8 februarie 1639 (Arh. St. București, m-rea Cîmpulung, XLVI/13, orig.), dată la care fiul lui Andrei Rudeanul, Dumitrașcu, le-a vîndut lui Matei Basarab — ca urmare a decesului tatălui său. De precizat faptul că acest act a fost adus la judecată în divanul lui Șerban Cantacuzino de către călugări, așa după cum apare în nota dorsală „1680 (7188) februarie. Iar s-au îndreptat în divan la Șerban voievod acest zapis“.

⁵⁸ Se știe faptul că într-o mulțime de acte scriitorul acestora semna pentru martorii neștiutori de carte; în cazul nostru situația este înscrisă obiectului și tehnicii de falsificare a unui document.

⁵⁹ A se compara semnăturile originale ale acestora conservate pe alte acte și cele prezente pe documentul din 1635 noiembrie 9.

Încercînd să discutăm data acestui act fals, nu putem spune decît că aceasta poate fi chiar cea indicată de scriitorul actului sau una foarte apropiată pentru că, atît Dumitrașco⁶¹ din Bogdănei fost mare vistier, cît și Mihai Coțofeanul⁶² mare spătar dețineau la data respectivă dregătoriile specificate și, așa după cum s-au desfășurat lucrurile, Vasilie spătar avea nevoie de acest act la sfîrșitul anului 1635.

Referindu-ne în continuare la falsul din 13 ianuarie 1637 (1640)⁶³, se constată că scriitorul actului a falsificat de fapt semnăturile celor două emitente (Fig. 3), fapt ce nu era normal cel puțin pentru Despina⁶⁴, care stia carte și a semnat acte (Fig. 4).

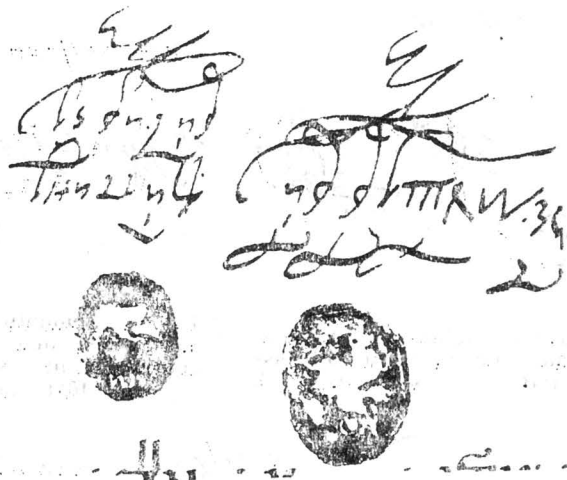

Fig. 4. Semnăturile și sigiliile originale ale lui Mușat vistier și Despinei: vistiereasa, fond Episcopia Argeș, III/11—1632 aprilie 24.

Analizînd concordanța dintre dregătoriile reale pe care marii boieri le dețineau la 13 ianuarie 1637 și cele precizate de actul fals, se observă că la acea dată: Teodosie Corbeanu nu era mare ban, Hrizea din Bogdănei nu era mare vornic, ci mare ban, Miho Racotă nu era mare logofăt⁶⁵, Drăgușin Deleanu nu era mare sluger și Dumitru Felieșanu nu era mare armaș⁶⁶. Hrizea este mențio-

⁶¹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 175.

⁶² Marcel D. Ciucă, *Divanul lui Matei Basarab*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1982, p. 321.

⁶³ Document (45 × 28,5 cm) pe hîrtie groasă are 19 rînduri, cinci sigilii imprimate în tuș (trei) și fum (două), note dorsale: „1. Zapisul Despinei și al Ilincăi pentru Izvorani. 2. Prescris de bun. 3. Sînt scoase din pachetul Izvoranilor. Să se întrebe pentru aceasta”. Ipoteza că documentul din 1637 ianuarie 13 este fals s-a conturat în împrejurările studierii genealogiei și sigiliilor familiei lui Mușat vistier și a fost expusă în comunicarea cu această temă prezentată la sesiunea anuală a Complexului muzeistic Golești — noiembrie 1984.

⁶⁴ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11, orig.

⁶⁵ Marcel D. Ciucă, *art. cit.*, 322.

⁶⁶ Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în sec. XV—XVII. Țara Românească*, în „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. IX, 1978, p. 186—190.

nat în divan mare vornic în 1639⁶⁷; iar Miho Racotă apare ca mare lofogăt într-un act din 3 ianuarie 1640⁶⁸. Concordanța dintre dregătorii este prezentă în cazurile lui Radu Cocorăscu mare vistier, Preda Brâncoveanu mare spătar și Vucina Sirbu mare paharnic⁶⁹.

Neconcordanța dregătorilor boierilor menționați ca martori pe actul din 1637 (1640) ne-a determinat să trecem la studierea semnăturilor unora dintre marii boieri. Pe actul din 1637 (1640) ianuarie 13 se observă că ductul acestora este întrerupt și îngroșat avînd aspect de linii desenate cu atenție și migală. Astfel că, supunându-le și comparării cu alte semnături ale aceluiași mari boieri conservate pe documente autentice din epocă, considerăm ca false cel puțin sem-

D.J. CXCII/67 18 iulie 1634

Fig. 5. Semnătura originală a lui Teodosie mare ban, colecția Documente istorice, CXCII/67 — 1634 iulie 22.

D.J. XXI/280 ian. 13 1641

Fig. 6. Semnătura originală a lui Hrizea mare vornic, colecția Documente istorice, XXI/280 — 1641 ianuarie 13.

XLIII/43 1640 noiembrie 10

Fig. 7. Semnăturile originale ale lui Miho mare lofogăt și Radu mare vistier, colecția Documente istorice, XLIII/43—1640 noiembrie 10

⁶⁷ Marcel D. Ciucă, *art. cit.*, p. 323.

⁶⁸ *Catalog*, vol. V., p. 26.

⁶⁹ Marcel D. Ciucă, *art. cit.*, p. 322.

năturile lui Teodosie mare ban, Hrizea mare vornic (?), Miho mare lofogăt, Drăgușin Deleanu mare sluger, Dumitru Filieșeanu mare armaș, Radu Cocorăscu mare vistier și a lui Vucina mare paharnic⁷⁰.

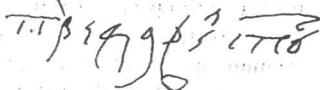
ex. CXCVII/72 1640 dec 3

Fig. 8. Semnătura originală a lui Preda mare spătar, colecția Documente istorice, CXCVII/72 — 1640 decembrie 3.

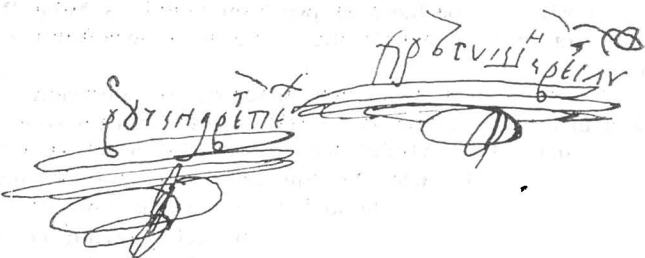
XLIII/42 D.Y 1640 noiembrie 18

Fig. 9. Semnăturile originale ale lui Vucina mare paharnic și Drăgușin mare sluger — colecția Documente istorice, XLIII/42—1640 noiembrie 18.

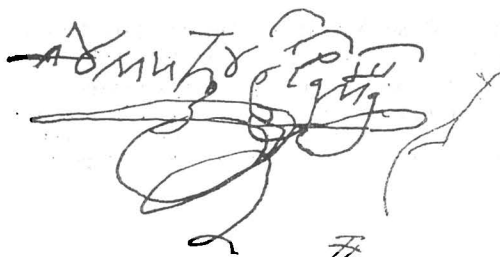

Fig. 10. Semnătura originală a lui Dumitru mare armaș, colecția Documente istorice, CXCVII/72 — 1640 decembrie 3.

Sigiliul utilizat pentru Despina și Ilinca pe actul în cauză este o încercare nereușită, rudimentară de falsificare a sigiliului autentic al Despinei vistiereasa pe care-l găsim conservat pe diata lui Mușat vistier. Sigiliul „bun“ al Despinei

⁷⁰ De urmărit pentru această problemă ilustrația anexată: nu au fost comparate semnăturile mărturilor cu dregătorii mărunte, întrucât aceștia ar fi putut semna acest act după ce falsificatorul a realizat semnăturile marilor boieri.

are gravat în cîmp imaginea Sfîntului Gheorghe asuprînd balaurul (compoziție identică cu cea de pe sigiliul soțului ei), numele posesoarei, (деспина)⁷¹, este de formă octogonală cu dimensiuni de 1,2/1 cm și este imprimat în tuș. Sigiliul falsificat pentru Despina⁷² este o redare schematică, liniară a imaginii Sfîntului Gheorghe, de fapt o simplă scrijelire a unei suprafețe metalice care nu conține gravarea numelui Despinei.

Dintre sigiliile utilizate la validarea documentului din 1637 (1640) punem sub semnul întrebării pe cel utilizat pentru Vucina mare vornic (octogonal, în cîmp o scenă de luptă). Din moment ce semnăturile acestora sînt false cei interesați nu puteau folosi decît niște sigilii falsificate sau care au aparținut altor personaje. De altfel, din cercetările noastre de pînă acum pentru Vucina mare vornic ne este cunoscut un singur sigiliu, cel ce cuprinde în scut o acvilă bicefală⁷³.

Subliniem faptul că importanța conținutului zapisului Despinei și Ilincăi ar fi trebuit să atragă după sine întărirea semnăturilor martorilor cu aplicarea sigiliilor acestora. Ne sînt cunoscute din epocă sigiliul lui Hrizea mare vornic (un scut mobilat cu un leu rampant purtînd în labe o spadă), al lui Preda Brîncoveanu (un scut dotat cu o acvilă bicefală) și cel utilizat de Miho Racotă (un scut oval cuprinzînd inițialele în alfabet grec ale numelui și dregătoriei sale). Credem că nu este lipsit de importanță să precizăm faptul că Miho Racotă, în calitate de emitent sau martor, și-a însoțit întotdeauna semnătura de impresiunea sigiliului amintit mai sus.

La cele prezentate pînă acum mai adăugăm că, încercînd să depistăm pe scriitorul actului în discuție, „Dumitru logofăt ot Pitești“, ca scriitor al altor documente, în scopul comparării scrisului acestuia, nu am putut să o facem, întrucît nu l-am întîlnit scriînd și alte acte. De semnalat este și faptul că numele Despinei și al Ilincăi sînt precizate în falsurile studiate, sub forma Dospina și Elenca.

Bazîndu-ne pe informațiile genealogice, pe cele privind circulația proprietăților aparținînd lui Mușat vistier, pe studiul diplomatic al documentelor și pe analiza atentă a izvoarelor sigilare, am stabilit că cele două acte false, trecînd drept autentice sute de ani, l-au făcut pe Vasilie spătar singurul posesor al bunurilor înaintașilor săi, iar apoi pe călugării mănăstirii Cîmpulung, ultimii proprietari ai acestora.

Modul de redactare și scriere al actelor ne dezvăluie o minte și o mînă cunoscătoare a formulatorului diplomatic, a limbii documentelor particulare, a marilor dregători ai acelei epoci, a tehnicii de validare, dovedindu-se a fi o persoană contemporană cu faptele analizate mai sus. Falsificatorii, căci documentele aduse în discuție sînt executate de mîini diferite, probabil scriitori de acte, au folosit hîrtie și cerneală autentice reușind să creeze la cererea lui Vasilie spătar falsuri totale de epocă.

R E S U M E

Si, en général, la recherche scientifique roumaine dans le domaine de l'histoire et la publication de documents contribuèrent à l'identification de beaucoup de faux parmi les actes de la „chancellerie princière“, une plus faible attention attirèrent les problèmes soulevés par les papiers privés faussés et leurs implications juridiques.

⁷¹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11.

⁷² Este evident faptul că Vasilie spătar cunoștea compoziția sigiliului părinților săi, dar la data la care s-a realizat falsul documentar și sigilar el nu se afla în posesia acestuia.

⁷³ Arh. St. București, colecția Documente istorice, XLIII/43, CXCVII/72, orig. Cunoaștem faptul că deseori mării dregători au utilizat mai multe tipuri de sigilii în timpul vieții și activității lor.

Fondée sur une riche argumentation d'ordre généalogique et diplomatique, l'auteur met en question deux d'entre ceux-ci, appartenant tous les deux à Vasilie, garde-épée (spătar) du prince regnant de la Valachie, l'un en date de 9 novembre 1635, l'autre de 13 janvier 1637 et conservés dans les fonds du monastère Cîmpulung.

PRÉCIS

Even if generally both the Romanian historical research and records publication reveal a lot of false documents of "princely chancellery" the matters concerning the false private papers and their juridical implication were less taken into consideration.

The authoress using a rich genealogic and diplomatic argumentation brings forward two records of this kind, both of them belonging to Vasilie Spătar from Wallachia, dated 9 November 1635 and respectively, 13 January 1637, kept in the fonds of Cîmpulung Monastery.

Sigilii sătești din județul Buzău (1835—1864)

MARIA GEORGESCU

În epoca feudală, ca și în cele ulterioare, folosirea sigiliilor este expresia unor raporturi juridice, din care decurgeau anumite drepturi, existența sigiliului propriu pentru o instituție sau persoană presupunând participarea ei la viața socială, economică și politică, interesul pentru conținutul actelor pe care le emitea.

În Țările Române folosirea sigiliului este cunoscută de timpuriu. Dar, dacă persoanele fizice de orice poziție socială beneficiau de un drept general, unanim și tacit recunoscut, de a folosi sigiliu, pentru tot ce nu ființa ca persoană fizică dreptul de sigiliu era, în principiu, un drept domnesc. Domnul conceda sau, pur și simplu, recunoștea, expres sau tacit, acest drept Țigurilor și orașelor, instituțiilor, organizațiilor, așezămintelor etc¹. Desigur că această situație se explică prin faptul că, dacă folosirea sigiliului de către persoanele fizice se făcea în probleme privind interesele directe ale acestor persoane, dreptul domnesc de sigiliu, concedat persoanelor juridice și morale, atrăgea după sine niște implicații sociale și politice majore, el decurgînd din *dominium plenum*. În orînduirea feudală, însă, satele erau socotite în primul rînd proprietatea domnului, a feudalilor laici sau eclesiastici, și mai puțin unități administrative de sine-stătătoare, de aceea era firesc ca ele să nu posede și, deci, să nu exercite dreptul de sigiliu.

Dreptul general de sigiliu este o consecință a aplicării Regulamentului organic. Toate satele, libere sau aservite, au urmat îndeobște regula generală. Sînt însă cazuri cînd sate puternice ca entitate social-economică au folosit sigiliu propriu înainte de perioada regulamentară. Astfel, este cunoscut faptul că satul Ocna din Moldova folosea sigiliu încă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, satul Dragoslavele (Mușcel) în anul 1763², satul Prăjești (Prahova) în anul 1824³. Odată

¹ Emil Virtosu, *Despre dreptul de sigiliu*, în „Studii și cercetări numismatice”, vol. III, 1960, p. 334.

² Idem, *Note și discuții sigilografice*, în „St. cerc. numism.” vol. III, 1960, p. 528.

³ Maria Dogaru, *Matrice sigilare aparținînd instituțiilor din județul Prahova*, în „File din trecutul istoric al județului Prahova” 1970, p. 59.